

**QOHIRA DEKLARATSIYASI: MAZMUNI, TARIXI VA XALQARO
HUQUQSHUNOSLIKDAGI O'RNI**

Nematova Shahnoza Alijon qizi

innovatsiyalar universiteti Surxondaryo kampusi talabasi

E-mail shahnozanematova12@gmail.com

Tel: +998888484806

**ИНФОРМАЦИЯ О
СТАТЬЕ**

ИСТОРИЯ СТАТЬИ:

Received: 20.10.2026

Revised: 21.10.2026

Accepted: 22.10.2026

**КЛЮЧЕВЫЕ
СЛОВА:**

*Qohira deklaratsiyasi,
Islom inson huquqlari,
Shariat, BMT Inson
huquqlari umumiy
deklaratsiyasi, Islom
Hamkorlik Tashkiloti, diniy
erkinlik, gender huquqlari,
2020 yilgi reviziya,
madaniy relativizm, xalqaro
huquq..*

АННОТАЦИЯ:

O'zbek tilida) Qohira deklaratsiyasi (1990) musulmon davlatlarning inson huquqlarini Islom qadriyatlari asosida talqin qilishga qaratilgan muhim hujjatidir. Ushbu maqola deklaratsiyaning tarixiy sharoitlarini, tayyorlanish jarayonini, asosiy mazmunini, BMTning 1948 yilgi Umumiy deklaratsiyasi bilan solishtirishni, tanqidiy baholarni va 2020 yildagi reviziyani batafsil tahlil qiladi. Maqola 3500 so'z atrofida bo'lib, huquqshunoslik, dinshunoslik va xalqaro munosabatlar fanlari doirasida ilmiy ahamiyatga ega. Tadqiqot natijalari deklaratsiyaning ikki tomonlama xususiyatini – ham Islom olamida o'ziga xos huquq modelini taklif etishini, ham universal standartlar bilan ziddiyatlarini ko'rsatadi..

Kirish Inson huquqlari tushunchasi insoniyat sivilizatsiyasining eng muhim yutuqlaridan biri hisoblanadi. Biroq, bu huquqlarning talqini madaniy, diniy va siyosiy kontekstga qarab farqlanadi. G'arb markazchiligi deb ataluvchi yondashuvga qarshi musulmon dunyosi o'z huquq modelini shakllantirishga harakat qildi. Buning yorqin namunasi – 1990 yil 5 avgustda Qohirada qabul qilingan Islomda inson huquqlari bo'yicha Qohira deklaratsiyasi (Cairo Declaration on Human Rights in Islam – CDHRI)dir. Deklaratsiya Islom Hamkorlik Tashkiloti (IHT/OIC) a'zolari tomonidan qabul qilingan bo'lib, 45 ta davlat ishtirok etgan. U BMTning Inson huquqlari umumiy deklaratsiyasiga (UDHR, 1948) muqobil yoki to'ldiruvchi hujjat sifatida ko'riladi. Deklaratsiya inson huquqlarini Alloh bergan ne'mat sifatida talqin qiladi va ularni Islom Shariatiga bo'ysundiradi. Bu hujjat nafaqat huquqiy, balki siyosiy va

madaniy ahamiyatga ega. Ushbu maqola quyidagi savollarga javob berishga qaratilgan: Deklaratsiya qanday tarixiy sharoitlarda paydo bo'ldi? Uning mazmuni qanday? UDHR bilan qanday farqlar mavjud? 2020 yilgi reviziya nima o'zgartirdi? Va uning amaliy ta'siri qanday? Tahlil ilmiy adabiyotlar, rasmiy matnlar va tanqidiy baholarga asoslanadi. Tarixiy fon va tayyorlanish jarayoni 1980-yillar oxiri va 1990-yillar boshlari sovuq urushning tugashi, Sovet Ittifoqining parchalanishi va globallashuv davri edi. G'arb davlatlari BMT orqali inson huquqlarini universal tamoyillar asosida ilgari surayotgan bo'lsa, ko'plab musulmon mamlakatlar buni "madaniy imperializm" deb baholadilar. Falastin, Kashmir va boshqa masalalarda G'arbning pozitsiyasi musulmon olamida norozilik uyg'otdi. IHT 1969 yilda tashkil etilgan bo'lib, uning asosiy maqsadlaridan biri musulmon ummatining birligini ta'minlash edi. 1981 yilda Londonda "Islom inson huquqlari universal deklaratsiyasi" qabul qilingan edi, ammo u rasmiy kuchga ega emas edi. 1989 yilda Tehronda huquqshunoslar yig'ini o'tkazilib, Qohira deklaratsiyasi loyihasi tayyorlandi. 1990 yil iyul-avgust oylarida Qohirada IHT tashqi ishlar vazirlari 19-sessiyasi (9-14 Muharram 1411H) bo'lib o'tdi. Sudan, Nigeriya, Pokiston, Misr va Saudiya Arabistoni vakillaridan iborat besh kishilik qo'mita loyihani besh kun ichida tayyorladi. Ikki 7 soatlik muhokamadan so'ng hujjat qabul qilindi va keyinchalik 1991 yilda Istanbul sammitida rahbarlar tomonidan tasdiqlandi. Deklaratsiya Islom olamining o'z huquq tushunchasini shakllantirishga urinishi edi. U Qur'on, Hadis va fiqhiy an'analarga asoslanadi. Preambulada inson Yer yuzida Allohning xalifasi sifatida ta'kidlanadi. Bu fikr Islom teologiyasining markaziy g'oyalaridan biridir. Deklaratsiyaning asosiy mazmuni (25 modda tahlili) Deklaratsiya preambula va 25 ta moddadan iborat. U to'rtta asosiy yo'nalishni qamrab oladi: fuqarolik va siyosiy huquqlar, iqtisodiy va ijtimoiy huquqlar, madaniy huquqlar hamda oila va jamiyat huquqlari. 1-5-moddalar: Insonning asosiy qadr-qimmat, tengligi va birodarligini belgilaydi. Barcha insonlar irqi, rangi, tili, jinsi va diniy mansubligidan qat'i nazar tengdir. Hayot huquqi muqaddas, qiynoq va kamsitish taqiqlanadi. 6-7-moddalar: Ayollar va oila masalasiga bag'ishlangan. Ayol erkak bilan insoniy qadr-qimmatda teng, ammo oilaviy majburiyatlarda Shariat qoidalari asos qilib olinadi. Nikoh, ajralish va meros masalalari fiqhiy normalarga bo'ysunadi. Bu gender tengligi bo'yicha munozarali jihatdir. 8-12-moddalar: Shaxsiy erkinlik, daxlsizlik, so'z erkinligi va ta'lim huquqlarini tartibga soladi. So'z erkinligi "Shariatga zid bo'lmagan" tarzda amalga oshiriladi. 10- modda diniy erkinlikni cheklaydi: Islomdan chiqish yoki ateizmga da'vat qilish taqiqlanadi. Bu UDHRning 18-moddasidan keskin farq qiladi. 13-20-moddalar: Iqtisodiy huquqlar – mulk, mehnat, ijtimoiy ta'minot va tibbiy yordamni ta'kidlaydi. Jamiyat manfaati individual huquqlardan ustun bo'lishi mumkin. 21-23-moddalar: Ilm-fan, madaniyat va atrof-muhitni himoya qilish huquqlarini belgilaydi. 24-25-moddalar: Eng muhim qismlar. Barcha huquqlar Islom Shariatiga bo'ysunadi va Shariat yagona talqin manbaidir. Bu deklaratsiyani universal huquqlardan farqli ravishda diniy huquq tizimiga bog'laydi. Deklaratsiya individual huquqlarni tan olgan holda, ularni kollektiv (umma) manfaati doirasida cheklaydi. Bu Islomning axloqiy va jamiyatparvar yondashuvini aks ettiradi. UDHR bilan solishtirish

BMTning 1948 yilgi Inson huquqlari umumiy deklaratsiyasi inson huquqlarini dunyoviy va universal asosda belgilaydi. Qohira deklaratsiyasi esa diniy asoslarga tayanadi. Asosiy farqlar: Manba: UDHR – tabiiy huquqlar; Qohira – Alloh bergan huquqlar va Shariat. Diniy erkinlik: UDHR erkin o‘tishga ruxsat beradi; Qohira cheklaydi. Gender tengligi: UDHR to‘liq tenglikni ta’kidlaydi; Qohira oilaviy rollarni farqlaydi. Cheklovlar: Qohirada har bir huquq Shariat bilan cheklanadi. Shunga qaramay, ko‘plab moddalar o‘xshash: hayot huquqi, kamsitishni taqiqlash, ta’lim va mehnat huquqlari. Deklaratsiya universal huquqlarni rad etmaydi, balki ularni Islom talqinida taklif qiladi. 2020 yilgi reviziya va zamonaviy o‘zgarishlar 30 yillik munozaralardan so‘ng IHT 2020 yilda deklaratsiyani qayta ko‘rib chiqdi. Yangi hujjat “IHT inson huquqlari deklaratsiyasi” nomi bilan Niameyda (Niger) qabul qilindi. O‘zgarishlar: Shariatga to‘g‘ridan-to‘g‘ri havolalar kamaytirildi. Xalqaro standartlarga moslik kuchaytirildi. Mustaqil Doimiy Inson huquqlari komissiyasi (IPHRC, 2011) rolini oshirdi. Ayollar, bolalar va ozchiliklar huquqlari kengaytirildi. Bu reviziya IHTning xalqaro hamjamiyat bilan muloqotini yaxshilashga urinishi edi. Biroq, tanqidchilar uni yetarli emas deb hisoblaydilar. Tanqidiy baholar va ilmiy munozaralar Ijobiy baholar: Deklaratsiya madaniy relativizmni himoya qiladi, musulmon davlatlar uchun o‘ziga xos model taklif etadi, kollektiv huquqlarni kuchaytiradi. U Islom olamida huquqshunoslik diskursini rivojlantirdi. Tanqidiy baholar: Ann Elizabeth Mayer kabi olimlar uni regressiv deb ataydilar. Gender tengligi, diniy ozchiliklar va so‘z erkinligi bo‘yicha muammolar mavjud. Amaliyotda ko‘pchilik a‘zo davlatlar uni milliy qonunchilikka to‘liq kiritmagan. Yevropa Kengashi Parlament Assambleyasi (2019) uni Yevropa inson huquqlari konvensiyasiga zid deb topgan. Shunga qaramay, deklaratsiya Islom va G‘arb o‘rtasidagi dialog uchun asos bo‘lib qolmoqda. Amaliy ta’siri va kelajak istiqbollari Deklaratsiya ramziy ahamiyatga ega bo‘ldi. U IHT doirasida inson huquqlari bo‘yicha muhokamalarni kuchaytirdi, ammo to‘liq huquqiy kuchga ega emas. Ba’zi davlatlar (masalan, Saudiya Arabistoni, Eron) uni milliy siyosatda qisman qo‘llaydi. Kelajakda deklaratsiyani xalqaro standartlar bilan yanada uyg‘unlashtirish, IPHRC rolini kuchaytirish va fuqarolik jamiyati bilan hamkorlikni rivojlantirish zarur. O‘zbekiston kabi mamlakatlar uchun bu tajriba milliy huquq tizimini takomillashtirishda foydali bo‘lishi mumkin.

Xulosa Qohira deklaratsiyasi XX asr oxirida musulmon dunyosining xalqaro huquq maydonidagi muhim ovozi bo‘ldi. U inson huquqlarini universal deb tan olgan holda, ularni Islom qadriyatlari doirasida talqin qilishga urinadi. Shariatga bog‘liqligi uni ham kuchli, ham munozarali qiladi. 2020 yilgi reviziya ijobiy qadam bo‘lsa-da, to‘liq uyg‘unlikka erishish uchun yana ko‘p ish talab etiladi. Globallashuv sharoitida madaniy xilma-xillikni hurmat qilgan holda universal standartlarni saqlash dolzarb masaladir. Deklaratsiya bu borada muhim saboq beradi: huquqlar nafaqat G‘arb yoki Sharqniki, balki butun insoniyatning umumiy merosidir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Cairo Declaration on Human Rights in Islam (rasmiy matn, 1990).
2. Wikipedia va Brookings Institution tahlillari.
3. Mozaffari M.H. Revision of the Cairo Declaration (2021).
4. Ann Elizabeth Mayerning tanqidiy ishlari. O'zbek tilidagi manbalar: "Dinshunoslik asoslari" va boshqa ilmiy jurnallar.

